

RAZPRAVE

Vasilij Melik

Vprašanje regij v naši preteklosti*

Kaj je regija, kaj je regionalizem? Vsak čas ima drugačno mnenje. Dokaj dolgo je bil regionalizem nekaj slabega, preživelega, konservativnega v primerjavi s centrom, centralizmom in z vzorno urejeno enotno državo. Pozneje je postal centralizem nekaj slabega, decentralizacija je postala sodobno glasilo in vodilo. Regije in regionalizmi so postali višek moderne ureditve Evrope in sveta. Podobno se spreminjajo tudi pojmi regionalna ali pokrajinska literatura, literarni regionalizem in podobni izrazi.

Posebna značilnost regij je različna velikost. Francija ima danes 22 regij, Italija 20. V obeh državah ima torej regija povprečno več kot 2 milijona in pol prebivalcev. Dostikrat se govori tudi o regijah, ki zajemajo področje več držav ali delov različnih držav (Benelux, Alpe-Jadran).

Pri primerjavah s tujino moramo imeti pred očmi, da je Slovenija prostor majhnih naselij in tudi majhnih regij. V tridesetih letih 20. stoletja so na kmetih popolnoma prevladovala majhna naselja. Največje vasi so bile v Prekmurju. V času po napoleonskih vojnah je štelo povprečno mesto pri nas 600–1700 ljudi. Samo šest mest je presegalo znamenito mednarodno ločnico 2000 prebivalcev: Ljubljana, Idrija, Maribor, Koper, Izola in Piran.

Regije živijo v naši zgodovini od najstarejših časov do danes, nosijo pa zelo različna imena, so zelo različne velikosti in imajo zelo različno tradicijo. Besede »regija, dežela, pokrajina« pomenijo dostikrat popolnoma isto, dostikrat pa ista beseda pomeni nekaj drugega.

Dežele so najpomembnejše enote, ki jih je prinesel naš zgodovinski razvoj. Zrasle niso iz našega notranjega razvoja, ampak iz razvoja širšega prostora, recimo iz habsburškega alpskega sveta in njegove morske bližine. Po stoletjih razvoja in sprememb smo dobili šest dežel, ki živijo v našem spominu kot avstrijske zgodovinske dežele s slovenskim prebivalstvom. Teh šest dežel je štelo leta 1910 skupaj nekaj nad 3 milijone ljudi. Po občevalnem jeziku domačega prebivalstva je bilo od tega 40% Slovencev, torej milijon in četrt. Po velikosti so bile te dežele močno različne. Samo ena, Štajerska je bila velika – štela je poldrugi milijon ljudi in imela dvotretjinsko nemško večino. Kranjska je predstavljala po prebivalstvu sama tretjino Štajerske, bila je pa edina povsem slovenska dežela. Ostale 4 dežele (Koroška, Goriška, Trst in Istra) so bile manjše, med njimi je bil Trst tudi ustavna posebnost: bil je mestna občina in dežela obenem.

Slovenska matica je izdajala v letih 1892–1926 »Slovensko zemljo«, vrsto »opisov slovenskih pokrajin v prirodznanskem, statističnem, kulturnem in zgodovinskem obziru«. Po-

* Referat na 31. zborovanju slovenskih zgodovinarjev »Regionalni vidiki slovenske zgodovine«, Maribor, 10. – 12. oktobra 2002.

krajina je tu pomenila deželo; vendar je bil 5. zvezek nekaj izjemnega, saj je zajel Kamniške ali Savinjske Alpe. Kot posebna pokrajina je bila opisana Beneška Slovenija, zadnji, 7. zvezek, ki je izšel že po prvi svetovni vojni, pa je dal za Slovensko Štajersko in Prekmurje samo zgodovinski opis.

Svojevrstno podobo vseslovenske povezave, nekakšno neuresničeno Zedinjeno Slovenijo je sestavljalo skupno ozemlje 24 slovenskih državnoborskih volilnih okrajev po parlamentarni reformi leta 1907. Vsi ti okraji so vanj volili slovenske poslance in so segali na ozemlje vseh naših 6 dežel, dasi je bilo sklenjeno ozemlje pretrgano po nemških enklavah. Vseh 24 okrajev je štelo milijon stotisoč prebivalcev.

V Trstu je zajemal slovenski okraj večino tržaških predmestij in vso tržaško okolico, v Istri sodni okraj Podgrad in dele koprskega okraja, na Koroškem 4 sodne okraje (Borovlje, Dobrla vas, Železna Kapla in Pliberk), 3 slovenski volilni okraji so bili na Goriškem, 7 jih je bilo na Štajerskem, 11 pa na Kranjskem.

Po prvi svetovni vojni in razpadu monarhije ter ob novih državnih mejah ni bilo nobene podobne enote več.

Deželna avtonomija je neredko večala deželne razlike. Slovenska narodna zavest, knjižni jezik in ideja Zedinjene Slovenije so načrtno zmanjševale navezanost na dežele in deželno zavest. Vendar je oboje, deželno in narodno, živelo eno poleg drugega. Ko je Hohenwartova vlada dala 1871 Kranjski prvič slovenskega deželnega glavarja, Radoslava Razlaga, so bili kranjski Slovenci dokaj užaljeni, ker je bil ta glavar Štajerc. Slovenske stranke so bile organizirane po deželah in šele 17. oktobra 1909 je bila ustanovljena Vseslovenska ljudska stranka kot celota deželnih katoliških strank. Po prvi svetovni vojni so mnogi pozdravili ustanovitev dveh oblasti, ljubljanske in mariborske kot najboljšo razdelitev Slovenije in kot obrambo pred ljubljanskim centralizmom. Ljubljana s svojimi poskusi dominiranja nad pokrajinami je zbujala dokaj utemeljena nezadovoljstva.

Štajersko je razdelila meja po prvi svetovni vojni. Deželno ime se je ohranilo v obeh državah. V Avstriji je Štajerska ostala prava zvezna dežela, v Sloveniji pa dežel uradno ni bilo več in ni bilo malo tistih, ki so hoteli, naj bi se namesto o slovenski Štajerski govorilo in pisalo o »severovzhodni Sloveniji«. Danes marsikdo v Sloveniji misli, da je Maribor glavno mesto Štajerske, za Gradec pa ne vedo več. Podobno marsikateri Avstrijec ne šteje Maribora k Štajerski.

V avstrijskem času je bil Slovenj Gradec središče štajerskega političnega okraja, v katero sta spadala tudi sodna okraja Marenberg in Šoštanj. V našem času pa so začeli Slovenj Gradec prištevati na Koroško, kar ima oporo v narečjih in prvi srednjeveški deželni pripadnosti.

V Enciklopediji Slovenije, ki je izšla leta 1991, imamo pod geslom Koroška dve pokrajini: ena obsega zgodovinsko deželo v republiki Avstriji, druga pa pokrajino v severni Sloveniji ob Dravi, Meži in Mislinji. Sodeč po telefonskem imeniku je zdaj Slovenj Gradec na Koroškem. Prebivalci so se nekaj časa ločili na Štajerce in Korošce, zdaj pa je menda Korošcev več.

Poleg dežel je še vrsta ozemeljskih enot, ki so v raznih časih opravljali funkcijo regij različnih velikosti.

Meje narečij in prafarne meje so najbrž igrale veliko vlogo. Dekanije, škofije, okrožja, politični in sodni okraji prav tako različno v času in razmerah, v povezavi s tradicijo iz davnine in z naravnimi mejami. Marsikatero mejo so izredno stare, ponekod pa se zelo spreminjajo. Bela Krajina je gotovo samosvoja pokrajinska enota.

Dokaj so se zapisala v spomin okrožja, ki pa so tudi doživela veliko sprememb. Od treh kranjskih okrožij sta najbolj živa Dolenjska in Gorenjska, medtem ko je Notranjska, ki jo je

imel Frančišek Lampe za prehod med germanskim in romanskim svetom, po prvi vojni povsem spremenila podobo, ni pa umrla. Štajerski okrožji, celjsko in mariborsko, sta po svoje živi še danes. Koroški okrožji, Zgornja in Spodnja Koroška, sta živi med večinskim prebivalstvom, pa neprimerni in mrtvi za Slovence. V primorskih deželah okrožja niso igrala vloge.

Meje so se spreminjale – z vojnami, naseljevanji, kdaj pa kdaj z osvojitvami, širjenjem ozemlja držav ali fevdalcev, kdaj pa tudi na miren način. Ne smemo pozabiti na določbe ali sporazume, ki so postavljale meje na gorske grebene ali reke in potoke zaradi enostavnosti tako potegnjene črte.

Star primer za to je Drava kot meja med salzburško in oglejsko cerkvijo. Kaj je s Savo kot mejo med Štajersko in Kranjsko, Sotlo kot mejo med Štajersko/Slovenijo in Hrvaško, Idrijo kot mejo med Benečijo ali Italijo in Goriško in Slovenijo.

Medtem ko so se stari opisi Slovenije naslanjali večinoma na zgodovinske dežele, kakor že prej omenjena dela Slovenske matice pred prvo vojno, pa so geografi v zadnjih desetletjih sestavljali in objavljali geografske regije. Konceptov in razmejitvenih sistemov je precej in se med seboj dokaj razlikujejo; zgodovinskih momentov se le redki poslužujejo, večinoma jih niti dosti ne omenjajo.

Pri zgodovinskih regijah mora biti naša pozornost obrnjena na dve stvari: raziskovati moramo potek mejá in njihove spremembe – nič manj pomembno pa ni zasledovati, kakšen je bil odnos prebivalcev do teh mejá, koliko so živele med ljudmi, ko jih uradno ni bilo več, koliko pa so nanje pozabili, recimo na gotovih področjih nekdanje kranjsko goriške meje.

Ne smemo pozabiti tudi na to, da so nekatera pokrajinska imena med ljudmi priljubljena, nekatera pa ne, da nekatera rajši uporabljajo sosedge kot domačini, druga pa rajši domačini.

Regije naše preteklosti v marsičem poznamo, v marsičem pa še nikakor ne. Dela je pred nami še veliko – zato je lepo, da smo temu vprašanju namenili celo zborovanje.